

Okul Çağındaki Çocukların COVID-19 Hakkındaki Düşüncelerinin Resimle İfade Edilmesi

Expressing the Thoughts of School-Age Children on COVID-19 by Drawings

Dr. Öğr. Üyesi Alev ÜSTÜNDAĞ¹

Öz

Araştırma okul çağındaki çocukların COVID-19 hakkındaki resimlerinin 7, 10 ve 13 yaş gruplarına göre incelenmesi amacıyla yapılmıştır. Araştırmada hem nicel hem de nitel araştırma yöntemleri bir arada kullanılmıştır. Araştırmanın temel veri toplama aracı çocuklar tarafından çizilen COVID-19 resimleridir. Çalışma grubunu 7, 10 ve 13 yaşlarında olan 60 çocuk oluşturmaktadır. Her yaş grubundan 20 çocuk ile çalışma gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın nitel bölümünde çocuklar tarafından yapılan resimler incelenmiştir. Çocuk resimleri içerik analizi yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Çocuk resimlerinde insan, mekân/ortam, aktivite, sağlık, temizlik malzemeleri, doğa, renk ve diğer olmak üzere 7 tema 48 alt tema belirlenmiştir. Araştırmanın nicel bölümünde resimlerden elde edilen tema ve kodlar arasında fark olup olmadığını belirlemek için Kruskal-Wallis testi yapılmıştır. Araştırma sonucunda yaşlara göre çocuk resimlerinde mekân/ortam, doğa ve renk temasında gruplar arasında anlamlı bir farklılık olduğu, diğer temalarda ise anlamlı bir farklılık olmadığı belirlenmiştir. Hangi gruplar arasında anlamlı farklılık olduğunu belirleyebilmek için yapılan analiz sonucunda mekân/ortam temasında tüm yaş gruplarının birbirleri arasında anlamlı farklılık olduğu, doğa ve renk temasında ise 10 yaş grubu ile 7 ve 13 yaş grupları arasında fark olduğu belirlenmiştir. Her yaştan kişiyi olduğu gibi pandemi sürecinin çocukları da etkilediği görülmüştür. Bu nedenle olumsuz kalıcı etkilerin oluşmaması için çocukların duygularını ifade edebilmesi için fırsat verilmesi, korku ve kaygılarının azaltılması üzerinde etkili olacaktır.

Anahtar Kelimeler: COVID-19, çocuk resimleri, çocukların bakış açısı, çocuk ve resim, resim özellikleri

Makale Türü: Araştırma

Abstract

The study was conducted to examine and compare pictures of school-age children on COVID-19 for 7, 10 and 13 age groups. Both quantitative and qualitative research methods were used together in the research. The main data collection tool of the study is the COVID-19 pictures drawn by children. The study group included 60 children aged 7, 10 and 13. The study was conducted with 20 children of all age groups. In the qualitative part of the study, the pictures made by the children were examined. Children's pictures were analyzed using content analysis method. 7 themes and 48 sub-themes were determined in children's paintings: human, place / environment, activity, health, cleaning materials, nature, color and other. In the quantitative part of the study, the Kruskal-Wallis test was conducted to determine whether there was a difference between the themes and codes obtained from the pictures. As a result of the research, it was determined that there was a significant difference between the groups in terms of space/environment, nature and color in children's paintings according to age, but there was no significant difference in other themes. As a result of the analysis carried out to determine which groups had a significant difference, it was determined that there was a significant difference between all age groups in space/environment theme, and there was a difference between the 10 age group and 7 and 13 age groups in nature and color theme. It has been seen that the pandemic process affects children as well as people of all ages. For this reason, giving children the opportunity to express their feelings in order to avoid negative permanent effects will be effective in reducing their fear and anxiety.

¹Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Gülhane Sağlık Bilimleri Fakültesi, alev.ustundag@sbu.edu.tr

Atf için (to cite): Üstündağ, A.(2022). Okul çağındaki çocukların COVID-19 hakkındaki düşüncelerinin resimle ifade edilmesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(4), 1484-1499.

Keywords: COVID-19, child pictures, views of children, child and picture, drawing features

Paper Type: Research

Giriş

İlk kez Çin'in Wuhan şehrinde tespit edilen COVID-19 salgınının tüm dünyaya yayılması insanlarda endişe, korku ve strese neden olmuştur. Bu tepkiler değişen ve belirsiz duruma karşı verilen doğal ve normal tepkiler olarak kabul edilmektedir (Liu, Bao, Huang, Shi ve Lu, 2020). Yaşanılan salgın süreci tüm insanlık için, özellikle de hayatlarında büyük bir değişiklik yaşayan çocuklar için oldukça farklı bir süreci ifade etmektedir. Bu süreçte çocuklarda yetişkinlerin deneyimlediklerine çok benzeyen korkular olduğu görülmüştür. Çocuklar hem kendisinin hem de ebeveyn, akraba, arkadaş gibi çevresindeki kişilerin öleceğinden korkmaya başlamışlardır (Liu, Bao, Huang, Shi ve Lu, 2020).

Tüm çocuklar yaşanan değişimi gelişimsel özellikleri bağlamında algılamaktadır. Bu nedenle soyut düşünce geliştirmemiş olan okulöncesi dönem çocukları, meydana gelen değişiklikleri anlamakta güçlük çekmiş ve tüm çocuklar yaşadıkları ve anlamlandıramadıkları bu süreci öfke ile dışa vurmuşlardır. Öfkenin yanı sıra yapmak istedikleri aktivitelerin uygulanmaması sebebiyle hayal kırıklığı ve üzüntü gibi duygular da yaşanmıştır. Yaşadıkları duygusal değişimler ve korku sebebiyle çocuklar ebeveynlerinin yanından ayrılmak istememiş, bunun sonucunda da bazı ebeveynler kendilerini aşırı baskı altında hissetmiştir (World Health Organization [WHO], 2020). Liu ve arkadaşlarına göre (2020) burada dikkat edilmesi gereken husus, bu duyguların yaşanmaması değil, nasıl kontrol edileceği olmalıdır. Çocukların yaşadıkları zorlayıcı duygularla baş edebilmelerini sağlayabilmek için ihtiyaç duydukları sevgi ve ilgiyi vermek, çocuklara karşı dürüst olmak ve yaşananları anlayabilecekleri şekilde açıklamak gerekmektedir. Çocukların iyilik hallerinin sürmesi sadece beslenme ve tıbbi bakımla değil, aynı zamanda uygun ebeveyn desteğine de bağlıdır (Liu, Bao, Huang, Shi ve Lu, 2020). Çünkü hayatlarının bu erken döneminde yerleşmiş olan şemalar, beklenildiği gibi çocukların bakış açıları ve hayatı yorumlamaları üzerinde çeşitli etkilere sebep olacak ve yetişkinlik döneminde de etkilerini sürdürecektir (Cluver, Lachman, Sherr, Wessels, Krug ve Rakotomalala, 2020). Çocuklar anlayamadıkları olaylar karşısında nasıl tepki vermeleri gerektiğini yetişkinleri gözlemleyerek karar verme eğilimindedir, yani yetişkinlerin tepkilerini model alırlar (Bandura, 2001). Dolayısıyla öncelikle ebeveynlerin kendi tepkilerini gözden geçirmeleri çok önemlidir. Çocukların yaşadıkları zorlayıcı duygularla baş edebilmelerini sağlamanın yollarından biri resim yapmaktır. Halmatov (2015)'a göre resim yapma çocukların hem iletişim kurma hem de duygu ve düşüncelerini ifade etme yollarından biridir. Araştırmacılara göre (Davido, 2014; Malchiodi, 2013) çocuklar yaptıkları resimlerde iç dünyalarını yansıtmakta ve resim aracılığıyla ilgi, ihtiyaç, istek, korku, endişe ve mutluluk gibi çeşitli duyguları ifade etmektedir. Çocuğun tanıklık ettiği durumlar ve yaşadığı olaylar deneyimlerini ifade etmekte, çocuklar bu deneyimlerini ve anılarını yaptıkları resimlere yansıtabilmektedir (Halmatov, 2015). Çocuklar kaygı, endişe, korku gibi duygularını 5-6 yaşından itibaren resimlerine yansıtmaktadır (Halmatov, 2015).

Çocuk resimleri beş gelişimsel evreden oluşmaktadır. Bunlar: a) Karalama Evresi (2-4 yaş), b) Şema Öncesi Dönem (4-7 yaş), c) Şematik Dönem (7-9 yaş), d) Gerçeklik Dönemi (9-11 yaş) ve e) Doğalcılık Evresidir (11-13 yaş) (Kirişoğlu, 2002). Şematik aşamada çocukların yaptıkları resimler daha orantılı ve daha ayrıntılı olmakta, içerikte kullandıkları renkler daha gerçekçi ve basmakalıp hale gelmektedir (Malchiodi, 2013). Çocuklar bu aşamadan itibaren çevresinde gözlemledikleri her şeyi yaptıkları resimlere yansıtabilmektedir. Çizimlerinde özgürce hareket etme eğilimde olan çocukların yaratıcılıklarını istedikleri şekilde kullandıkları görülmektedir (Malchiodi, 2013). Gerçeklik evresinde çocukların başkalarının duygu, düşünce ve hislerine dikkat etmeye başladıkları görülmektedir. Kişilerarası ilişkileri, sebep sonuç ilişkisini ve birbirine bağlı olma durumunu anlama davranışı başlamaktadır. 9-11 yaş arasında bulunan çocuklar içinde yaşadıkları dünyayı hızla anlama eğilimindedir. Yaptıkları resimlerde

de gerçekçi unsurları kullanamaya başlarlar. Bu evrede yapılan resimler basit değildir. Hayali unsurlar azalmakta ve gerçekçi çizimler başlamaktadır. Bu dönemde çizgi kahraman ve karikatür çizimleri sıklıkla görülür (Malchiodi, 2013). Doğalcılık evresi 11-13 yaş arasında başlamaktadır. Bu dönemde resimlere çok daha fazla ayrıntı eklenmektedir. Gençler çevreyi eleştirel olarak algılama eğilimindedir. Renk ve desene daha fazla dikkat edilir. Soyut imgelerin kullanımı da artmıştır (Malchiodi, 2013).

COVID-19 pandemi sürecinin çocuklara nasıl yansıdığı henüz tam olarak bilinmemektedir. Süreçte yaşadıklarını daha iyi anlayabilmek için çocukların doğrudan katıldıkları araştırmalara gereksinim duyulmaktadır. Bahsedildiği gibi resim çocukların duygu ve düşüncelerini ifade edebilmelerini sağlayan dışavurum yollarından biridir. Ancak, resim yoluyla çocukların duygu ve düşüncelerini ortaya çıkarabilmek oldukça hassas bir konudur ve konunun uzmanları tarafından ele alınmalıdır. Bu araştırma çocuk resimlerinin psikolojik açıdan değerlendirilmesi değil, gelişimsel olarak içerik açısından incelenmesi temeline dayanmaktadır. Bu nedenle araştırma kapsamında okul çağındaki çocukların COVID-19 hakkındaki resimlerinin her gelişimsel dönemin temsilcisi olabilecek 7, 10 ve 13 yaş gruplarına göre incelenmesi ve karşılaştırılması amaçlanmıştır. Yapılan araştırma bu amaç doğrultusunda düzenlenmiştir. Araştırmanın iki tane de alt amacı bulunmaktadır. Bunlar:

1. 7, 10 ve 13 yaş grubunda bulunan çocuklarının COVID-19 pandemisi ile ilgili çizimleri nelerdir?
2. 7, 10 ve 13 yaş grubunda bulunan çocuklarının COVID-19 pandemisi ile ilgili çizimlerinde kullandıkları temalar ve figürler birbirinden farklılık göstermekte midir?

2. Yöntem

2.1. Araştırmanın Modeli

Araştırmanın amacının gerçekleştirilebilmesi için karma yöntem kullanılmıştır. Karma yöntemde hem nitel hem de nicel araştırma teknikleri bir arada kullanılabilir. Bir konu ile ilgili detaylı veri elde edebilmek amacıyla gözlem, görüşme, belge incelemesi gibi yöntemler kullanılarak analiz edilen kavramın açıklanabilmesine olanak sağladığı için araştırmada nitel araştırma yönteminden yararlanılmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Bu araştırma model olarak doküman analizidir. Doküman analizi yöntemi yazılı kaynakların incelenmesinin yanı sıra film, video ya da resim gibi görsel materyallerin de analiz edilebilmesine olanak sağlamaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Doküman analizi yöntemiyle elde edilen verilerin analizinde ise içerik analizi yöntemi kullanılmıştır (Kiral, 2020). Araştırma sonuçlarının gruplar arasında farklılaşp farklılaşmadığını belirleyebilmek için nicel yöntemlere başvurulmuştur.

2.2. Çalışma Grubu

Araştırma Ankara ilinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın çalışma grubu çocuklarda çizim gelişim dönemleri dikkate alınarak oluşturulmuştur. Çocukların resimlerinde ayrıntıların yer alması, gerçeklik kavramının oluşması ve resimleri aracılığıyla duygu ve düşüncelerini rahatlıkla ifade edebilecekleri düşünüldüğü için araştırma üç yaş düzeyine ayrılarak oluşturulmuştur. Bu gruplama yapılırken Şematik Dönem (7-9 yaş), Gerçeklik Dönemi (9-11 yaş) ve Doğalcılık Evresi (11-13 yaş) göz önünde bulundurulmuştur.

Çalışma grubunda 7, 10 ve 13 yaşlarında olan 60 çocuk bulunmaktadır. Her yaş grubundan 20 çocuk ile çalışma gerçekleştirilmiştir. Çalışma grubunun belirlenebilmesi için olasılıklı olmayan amaçlı örneklem seçimi yöntemlerinden elverişli örneklem yöntemi kullanılmıştır. Bu örneklem yönteminde çalışma yapılacak bireyler seçilirken araştırılması amaçlanan konu ile doğrudan ilgili olup olmadıkları değerlendirilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Araştırmaya katılımda gönüllülük esas alınmıştır. Çocukların ebeveynlerinden araştırma

gönüllü katılım izni alınmış ve çalışma yapılmadan önce her bir çocuğa da çalışmaya katılmak isteyip istemediği sorulmuştur.

2.3. Veri Toplama Araçları

Araştırma kapsamında kullanılan temel veri toplama aracı çocuklar tarafından çizilen COVID-19 resimleridir.

2.4. Verilerin Toplanması

Araştırma verileri Eylül-Kasım 2020 arasında toplanmıştır. Çocuklar araştırmaya katılmadan önce telefonla iletişim kurularak ebeveynlerinin onayı istenmiştir. Görüşme sırasında araştırmanın amacı, uygulanma biçimi ve araştırmacının beklentilerini açıklayan bilgilere yer verilmiştir. Ebeveynlerden gerekli izinler alındıktan sonra çocuklara araştırmanın amacı anlatılmış ve çocuklardan da araştırmaya katılmak için sözlü onay vermeleri istenmiştir. Çalışmaya katılmaya gönüllü olan çocuklarla görüntülü bir ön görüşme yapılmıştır. Yapılan bu ön görüşmeler ebeveynlerinin telefonları, bilgisayarlar ve tabletler aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Google Duo, Google Meet, Skype, Zoom, FaceTime ve Microsoft Teams gibi ebeveynlerin kullanabileceği ve ulaşabileceği program ve uygulamalar tercih edilmiştir. Çocuklara araştırmanın amacı ve kendilerinden yapmalarını istedikleri resim hakkında bilgi verilmiştir.

Yapılan bilgilendirme çalışması sonrasında çocuklara “COVID-19 hakkında resim çizebilir misin?” yönergesi verilmiştir. Sadece tek bir yönerge verilmiş ve herhangi bir yönlendirme yapılmamıştır. Çocukların resimleri bitene kadar online görüşme sürdürülmüştür. Çocuklar çizdikleri resimler hakkında bazı açıklamalar da yapmış ve resimlerini anlatmıştır. Bu yapılan açıklamalar araştırmacı tarafından gözlem formuna kaydedilmiştir. Çocuklar resimlerini tamamladıktan sonra ebeveynleri çizilen resmin fotoğrafını araştırmacıya göndermiştir.

2.5. Verilerin Analizi

Hem nicel hem de nitel olarak gerçekleştirilen bu araştırmadan elde edilen resimler içerik analizi yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. İçerik analizi yönteminde araştırma sırasında elde edilen veri ya da dokümanlar incelenmekte, birbirine benzeyen kavramlara ilişkin temalar oluşturulmakta ve bu temalara ilişkin kodlamalar yapılmaktadır. Oluşturulan kodlar başka araştırmacıların anlayabileceği şekilde yorumlanarak ifade edilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Araştırmacı, çocuk resimleri analizi konusunda eğitim almıştır ve bu alanda daha önce yayımlanmış çalışmaları bulunmaktadır.

İncelenen her bir yaş grubunda bulunan çocukların resimlerinin içeriği ayrıntılı şekilde listelenmiştir. Oluşturulan listeden birbirine benzeyen niteliklerle ilgili temalar oluşturulmuştur. Sonrasında ise oluşturulan temalar kodlanmıştır. Yapılan bu ilk analiz sonrasında 10 gün ara verilmiştir. 10 günün sonunda ikinci kez resimler yeniden incelenmiş, listeler oluşturulmuş ve kodlama yapılmıştır. İlk analiz ve ikinci analiz sonuçları karşılaştırılarak, tema ve kodlara son hali verilmiştir.

Oluşturulan asıl tema ve kod listesinin güvenilirliğini sağlamak amacıyla başka bir uzmana analiz yaptırılmıştır. Belirlenen diğer uzman çocuk psikoloğu olup, çocuk resimlerinin analizi konusunda doktora çalışmasına sahiptir. Çocuk resimlerinde içerik analizi konusunda uzmanlaşmış olan kodlayıcı her grubun resimlerinin %20'sini inceleyerek araştırmacıdan bağımsız olarak temaları ve kodları belirlemiştir.

Araştırmacı ve uzmanın yaptıkları kodlamanın güvenilirliğini sağlamak amacı ile Miles ve Huberman (2002) tarafından geliştirilen Güvenirlilik: Görüş Birliği/Görüş Ayrılığı+Görüş BirliğiX100 güvenirlilik formülü uygulanmıştır. Uzmanlar arası güvenirlilik %93 olarak hesaplanmıştır. Araştırmanın geçerliğini sağlamak amacı ile de farklı alanlarda iki uzman ile temalar ve kodlamaların belirlenmesi üzerine görüş alınmıştır. Elde edilen bulgular tablo halinde sunulmuştur.

Araştırmanın nicel bölümünde ise yaşlara göre belirlenen 3 grubun çizimlerinden elde edilen tema ve kodlar arasında farklılık olup olmadığını belirleyebilmek için Kruskal-Wallis testi yapılmıştır. Test sonucu tablo halinde sunulmuştur.

2.6. Etik Kurul İzni

Araştırma Sağlık Bilimleri Üniversitesi Hamidiye Bilimsel Araştırmalar Etik Kurulu'nun 11.09.2020 tarihli toplantısında değerlendirilmiş ve 16/12 karar sayısı ile etik açıdan uygun bulunmuştur.

3. Bulgular

Okul çağındaki çocukların COVID-19 hakkındaki resimlerinin 7, 10 ve 13 yaş gruplarına göre incelenmesi ve karşılaştırılması amacıyla yapılan bu araştırma kapsamında incelenen resimlerden insan, mekân/ortam, aktivite, sağlık, temizlik malzemeleri, doğa, renk ve diğer olmak üzere 7 tema 48 alt tema belirlenmiştir. Tema ve alt temaların yaş gruplarına göre dağılımları Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1. Çocuk resimlerinin tema ve alt temalarının yüzdesel olarak dağılımı

Temalar	7 yaş		10 yaş		13 yaş	
	n	%	n	%	n	%
İnsan						
Hasta	6	19	7	18	21	20
Çocuk	13	41	31	82	51	49
Doktor	7	22	0	0	6	6
Ölen İnsan	6	19	0	0	7	7
Adam	0	0	0	0	12	12
Sağlık Bakanı	0	0	0	0	7	7
Toplam	32	100	38	100	104	100
Mekân/Ortam						
Ev	0	0	22	42	7	50
Hastane	0	0	7	13	7	50
Sokak	0	0	8	15	0	0
Yol	0	0	9	17	0	0
Park	6	100	7	13	0	0
Toplam	6	100	53	100	14	100
Aktivite						
El Yıkama	0	0	0	0	8	15
Sigara İçmeme	0	0	0	0	7	13
Ateş Ölçme	0	0	6	24	0	0
Uzaktan Eğitim	0	0	6	24	6	11
Sokağa Çıkma Yasağı	0	0	0	0	6	11
Evde Kal	6	100	6	24	11	20
Sosyal Mesafe	0	0	7	28	17	31
Toplam	6	100	25	100	55	100
Sağlık						
Virüs	75	100	59	100	41	100
Toplam	75	100	59	100	41	100
Temizlik Malzemeleri						
Musluk	0	0	0	0	9	15
Sabun	0	0	0	0	9	15
Kolonya	0	0	0	0	17	29
Eldiven	0	0	7	23	7	12
Maske	0	0	24	77	17	29
Toplam	0	0	31	100	59	100

Tablo 1. Çocuk resimlerinin tema ve alt temalarının yüzdesel olarak dağılımı

Temalar	7 yaş		10 yaş		13 yaş	
	n	%	n	%	n	%
Doğa						
Güneş	7	23	0	0	0	0
Bulut	23	77	10	20	11	48
Dünya	0	0	8	16	7	30
Ağaç	0	0	8	16	0	0
Kuş	0	0	17	35	0	0
Kuş yuvası	0	0	6	12	0	0
Yağmur	0	0	0	0	6	26
Toplam	30	100	49	100	23	100
Renk						
Sarı	669	58	79	10	99	14
Kırmızı	981	85	671	85	613	87
Mavi	462	40	513	65	564	80
Yeşil	463	40	316	40	381	54
Turuncu	173	15	111	14	35	5
Kahverengi	0	0	63	8	106	15
Pembe	288	25	198	25	14	2
Mor	0	0	79	10	204	29
Siyah	116	10	435	55	550	78
Toplam	1154	95	790	65	705	58
Diğer						
Günlük Koronavirüs Tablosu	0	0	0	0	6	33
Ambulans	0	0	0	0	6	33
Araba	0	0	6	19	0	0
Uçurtma	0	0	6	19	0	0
Kalp	8	100	6	19	0	0
Bilgisayar	0	0	0	0	7	34
Kaydırak	0	0	7	22	0	0
Salıncak	0	0	7	22	0	0
Toplam	8	100	32	100	18	100

İnsan temasında hasta, çocuk, doktor, ölen insan, adam ve Sağlık Bakanı alt temaları bulunmaktadır. Bu temada toplamda 174 kodlama yapılmıştır. Bu kodlamaların dağılımı 7 yaş grubunda %18 (n=23), 10 yaş grubunda %22 (n=38) ve 13 yaş grubunda %60 (n=104) olarak gerçekleşmiştir. 7 yaş grubunun alt tema dağılımları hasta %19 (n=6), çocuk %41 (n=13), doktor %22 (n=7), ölen insan %19 (n=6) olarak belirlenmiştir. Adam ve Sağlık Bakanı alt temaları için bu yaş grubunda kodlama yapılmamıştır. 10 yaş grubunun alt tema dağılımları hasta %18 (n=7) ve çocuk %82 (n=31) olarak belirlenmiştir. Ölen insan, adam ve Sağlık Bakanı alt temaları için bu yaş grubunda kodlama yapılmamıştır. 13 yaş grubunun alt tema dağılımları hasta %20 (n=21), çocuk %49 (n=51), doktor %5 (n=6), ölen insan %7 (n=7), adam %12 (n=12) ve Sağlık Bakanı %7 (n=7) olarak belirlenmiştir.

Çocuklar çizdikleri resimler hakkında kendiliğinden bazı açıklamalar yapmış ve resimlerini anlatmıştır. Bu yapılan açıklamalar da ayrıca kaydedilmiş ve analiz edilmiştir. Yapılan analiz ve değerlendirme sonucunda insan teması kapsamında 7 yaş grubunda bulunan çocukların çizdikleri resimleri açıklarken çocuklar ve ölen/kaybedilen insanlar ifadelerini kullandıkları; 10 yaş grubunda bulunan çocukların sağlık çalışanları, işçiler, ölen/kaybedilen insanlar, doktor, hemşire, hasta ve öğretmen ifadelerini kullandıkları; 13 yaş grubunda bulunan çocukların ise sağlık çalışanları, fırsatçı insanlar, yorulan işçiler, vaka/artan vakalar ve

ölen/kaybedilen insanlar nitelermelerini kullandıkları belirlenmiştir. Usta ve Gökcan (2020) okulöncesi dönem çocuklarının COVID-19 salgınına yönelik görüşlerini incelemek amacıyla yaptıkları araştırmalarında çocuklarla görüşme yapmanın yanı sıra çizdikleri resimleri de incelemişlerdir. Araştırma sonuçları çocukların virüsle ilgili sağlık terminolojisine sahip olduklarını ve bu terminolojiyi de medya aracılığıyla öğrendiklerini belirlemişlerdir. Pandemi sürecinde çocuklar da dahil olmak üzere herkesin gündeminde hastalık ve hastalıkla ilgili bilgiler yer almaktaydı. Dışarı çıkma yasakları sebebiyle çocukların çoğunlukla evde vakit geçirmeleri, virüs ile ilgili haberlere-içeriklere ve yetişkinlerin sohbetlerine maruz kalmış oldukları varsayıldığında, bu durumun elde edilen sonuç üzerinde etkileri olabileceği düşünülmektedir.

Çocukların yaş gruplarına göre çizdikleri insan figürleri incelendiğinde her yaş grubunda en fazla çocuk figürünün çizildiği; 7 yaş grubunun daha çok çocuk, 10 ve 13 yaş grubunun da yetişkin gözüyle çizim yaptıkları görülmektedir. COVID-19'un ölümcül sonuçları olan bir hastalık olduğunu ve bu hastalık sonucu hayatını kaybeden insanların bulunduğunu bildiklerini göstermektedir. Çocukların yaşları büyüdükçe insan çizimlerinin daha özel hale geldiği görülmektedir. Bu durum çocukların kişilerarası ilişkileri, süreçte hizmet veren grupları ve sebep sonuç ilişkilerini fark edebildiklerini göstermektedir. 10 ve 13 yaş grubu çocuklarının çizimlerinde gerçekçi unsurlara yer verdikleri söylenebilir. Soyut düşünce geliştirmemiş çocukların virüsle ilgili medya aracılığıyla öğrendikleri bilgiler ve ölüm haberleri stres, kaygı ve korku duyguları geliştirmelerine sebep olması açısından psikolojik iyilik hallerine zarar verici etkileri olabilmektedir (WHO, 2020). Uzun (2018) bu durumu medya aracılığıyla çocukların yaşlarına uygun olmayan içerikler yoluyla gerçekleştirdikleri öğrenmelerin, çocukların duygusal gelişimlerini olumsuz yönde etkilediği şeklinde ifade etmektedir. Özetle, çocukların iletilen bilgileri olduğu gibi doğru kabul etmeleri, olumsuz içerikten korunmalarını zorlaştırmaktadır (Aslan, Turgut, Göksu ve Aktı Aslan, 2019).

Mekân/ortam temasında ev, hastane, sokak, yol ve park alt temaları bulunmaktadır. Bu temada toplamda 73 kodlama yapılmıştır. Bu kodlamaların dağılımı 7 yaş grubunda %8 (n=6), 10 yaş grubunda %73 (n=53) ve 13 yaş grubunda %19 (n=14) olarak gerçekleşmiştir. 7 yaş grubunun alt tema dağılımlarına bakıldığında 6 çocuğun park ortamını resmettiği belirlenmiştir. Diğer alt temalar için bu yaş grubunda kodlama yapılmamıştır. 10 yaş grubunun alt tema dağılımları ev %42 (n=22), hastane %13 (n=7), sokak %15 (n=8), yol %17 (n=9) ve park %13 (n=7) olarak belirlenmiştir. 13 yaş grubunun alt tema dağılımları ev %50 (n=7) ve hastane %50 (n=7) olarak belirlenmiştir. Diğer alt temalar için bu yaş grubunda kodlama yapılmamıştır.

Çocukların çizdikleri resimler hakkında yapmış oldukları açıklamaların analiz ve değerlendirmesi sonucunda mekân/ortam teması kapsamında 7 yaş grubunda bulunan çocukların çizdikleri resimleri açıklarken ev, hastane, park, restoran, kuaför, yol, sokak, AVM ve market ifadelerini kullandıkları; 10 yaş grubunda bulunan çocukların ev, hastane, dünya, okul, sokak ve market ifadelerini kullandıkları; 13 yaş grubunda bulunan çocukların ise ev, Çin, hastane, dünya, okul ve sokak nitelermelerini kullandıkları belirlenmiştir.

Çocukların yaş gruplarına göre mekân/ortam çizimleri incelendiğinde 7 yaş grubunun park, 10 yaş grubunun ev ve 13 yaş grubunun da ev ve hastane ortamlarını çizdikleri belirlenmiştir. Çizimlerde ev, hastane, sokak ve boş yollar gibi vurgulamaların yapılması, 10 ve 13 yaş grubu çocukların bakış açılarının olayları olduğu gibi gördüklerini ve hayali unsurlardan uzaklaştıklarını göstermektedir. 7 yaş grubunun ise, hayali unsurlarının, içinde buldukları yaş dönemi ve çizim gelişim aşamasına uygun olarak sürdüğü görülmektedir. Bu yaş grubunun yaptıkları resimlerin çoğunda park ortamını resmettikleri de yapılan araştırmalarla ortaya koyulmuştur. Ayrıca 7 ve 10 yaş grubunda bulunan çocukların resimlerinde çevresel bir kompozisyon oluşturdukları, 13 yaş grubunun kompozisyon gereksinimi duymadan çizimlerini gerçekleştirdikleri belirlenmiştir. Elde edilen bulgularla benzer bir şekilde Usta ve Gökcan (2020) inceledikleri resimlerde ve yaptıkları görüşmelerde pandemi sürecinde çocukların en fazla sosyal izolasyondan etkilendiklerini belirlemişlerdir. Araştırma sonucuna göre çocuklar

pandeminin farkında olup, sosyal izolasyondan sıklıkla bahsetmenin yanı sıra okula gidememekten de etkilenmişlerdir. Bunun yanı sıra oyun çocukların en önemli uğraşı ve en keyifli anlarıdır. Çocukların hem kendilerini özgür ve mutlu hem de özlemlerinden dolayı park alanını resmettikleri düşünülmektedir. Araştırmadan elde edilen bu sonuç oyunun çocukluk dönemindeki önemini ortaya koymaktadır. Yaralı, Özkan ve Aytar (2016)'ın araştırma sonucunda da orta çocukluk dönemindeki çocukların resimlerinde en fazla yapmayı tercih ettikleri aktivitenin oyun oynamak olduğu saptanmıştır. Pandemi sürecini çocukların algılayış biçimini çizdikleri resimler aracılığıyla belirlemeyi amaçlayan Nazlı ve Çat (2021) tarafından yapılan araştırmada da benzer şekilde çocuklar oyun alanlarını resmetmiştir. Araştırmacılar çocukların oyun alanlarını resmetmelerini özlem duygusu bağlamında ele almıştır.

Şekil 1. Çocukların yaş gruplarına göre mekân/ortam çizimleri

7 yaş, Erkek

10 yaş, Erkek

13 yaş, Kız

Aktivite temasında el yıkama, sigara içmeme, ateş ölçme, uzaktan eğitim, sokağa çıkma yasağı, evde kal ve mesafe/sosyal mesafe alt temaları bulunmaktadır. Bu temada toplamda 86 kodlama yapılmıştır. Bu kodlamaların dağılımı 7 yaş grubunda %7 (n=6), 10 yaş grubunda %29 (n=25) ve 13 yaş grubunda %64 (n=55) olarak gerçekleşmiştir. 7 yaş grubunun alt tema dağılımlarına bakıldığında 6 çocuğun evde kal durumunu resmettiği belirlenmiştir. Diğer alt temalar için bu yaş grubunda kodlama yapılmamıştır. 10 yaş grubunun alt tema dağılımları ateş ölçme %6 (n=24), uzaktan eğitim %6 (n=24), evde kal %6 (n=24) ve mesafe/sosyal mesafe %7 (n=28) olarak belirlenmiştir. El yıkama, sigara içmeme ve sokağa çıkma yasağı alt temaları için bu yaş grubunda kodlama yapılmamıştır. 13 yaş grubunun alt tema dağılımları el yıkama %8 (n=15), sigara içmeme %7 (n=13), uzaktan eğitim %6 (n=11), sokağa çıkma yasağı %6 (n=11), evde kal %11 (n=20) ve mesafe/sosyal mesafe %17 (n=31) olarak belirlenmiştir.

Çocukların yaş gruplarına göre aktivite çizimleri incelendiğinde 7 yaş grubunun çoğunlukla evde kal, 10 ve 13 yaş gruplarının da mesafe/sosyal mesafe durumlarını resmettikleri belirlenmiştir. Çocukların çizdikleri resimler hakkında yapmış oldukları açıklamaların analiz ve değerlendirmesi sonucunda aktivite teması kapsamında 7 yaş grubunda bulunan çocukların çizdikleri resimleri açıklarken ellerimizi sık sık yıkamalıyız, maske takmalıyız, temiz olmalıyız, mesafe koymalıyız, sosyal mesafeye dikkat etmeliyiz, evde kalmalıyız, online eğitim, ateş ölçme, okula gidememe, hiçbir yere dokunmama, parkta oyun oynayamama, dışarıdan bir şey almama, ağaçların değerini anlama, taksi ve otobüse binememe, sarılamayan insanlar, marketten aldıklarını yıkama, kapalı restoran, kuaföre gidememe, boş yollar, sokağa çıkma yasağı ve kapalı AVM ifadelerini kullandıkları; 10 yaş grubunda bulunan çocukların ellerimizi sık sık yıkamalıyız, maske takmalıyız, temiz olmalıyız, mesafe koymalıyız, sosyal mesafeye dikkat etmeliyiz, banyo yapmalıyız, eve hapsolme, online eğitim, okula gidememe, marketten aldıklarımızı yıkamalıyız, kurallara uymalıyız, evden çıkma yasağı, gece nöbeti, karantina sokağa çıkma yasağı ifadelerini kullandıkları; 13 yaş grubunda bulunan çocukların ise ellerimizi sık sık yıkamalıyız, maske takmalıyız, temiz olmalıyız, mesafe koymalıyız, sosyal mesafeye dikkat etmeliyiz, eve hapsolme, evde kalmalıyız, online eğitim, okula gidememe, kurallara uyma, evden çıkma yasağı, karantina ve sokağa çıkma yasağı

nitelemelerini kullandıkları belirlenmiştir. Elde edilen bulgular değerlendirildiğinde çocukların aktivite olarak nitelendirdikleri durumların tamamının pandemi süreci ve etkisi kapsamında olduğu görülmektedir.

Şekil 2. Çocukların yaş gruplarına göre aktivite çizimleri

Gerçekçilik evresinde bulunan çocukların resimlerinde çizgi kahramanlar ve karikatürler oldukça popülerdir. Çocuklardan COVID-19 hakkındaki düşüncelerinin resmini yapmaları istendiğinde 10 ve 13 yaş grubunun resimlerinde karikatür çizimlerinin bulunduğu görülmüştür. Karikatür çizmeyi tercih etmelerinin karakterleri abartılı ve vurgulayıcı ifade etmek istemelerinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Aynı zamanda bu yaş grubunda duygu ve düşüncelerini ifade ederken mizahi öğelerden yararlanma durumu da söz konusudur. Salgın hastalığın önlenmesi için kullanılan sloganların, Sağlık Bakanı'nın açıklama sırasında yaşadığı durumun çocuklar tarafından mizahi bir yöntemle ele alındığı görülmektedir. Araştırma çocukların sosyal medyadan etkilendiklerini ortaya koymaktadır. Araştırma sonucu literatür ile uyumluluk göstermektedir. Başar, Akan ve Çiftçi (2018) yaptıkları çalışma sonucu çocukların sosyal medyada karşılaştıkları haberlerden etkilendiklerini ortaya koymuştur.

Sağlık temasında virüs alt teması bulunmaktadır. Bu temada toplamda 86 kodlama yapılmıştır. Bu kodlamaların dağılımı 7 yaş grubunda %43 (n=75), 10 yaş grubunda %59 (n=25) ve 13 yaş grubunda %41 (n=55) olarak gerçekleşmiştir.

Çocukların çizdikleri resimler hakkında yapmış oldukları açıklamaların analiz ve değerlendirmesi sonucunda sağlık teması kapsamında 7 yaş grubunda bulunan çocukların çizdikleri resimleri açıklarken bakteri, virüs, ölüm, bulaşıcı, hastalık ve mikrop ifadelerini kullandıkları; 10 yaş grubunda bulunan çocukların virüs, çok güçlü virüs, ölüm, bulaşıcı, hastalık ve mikrop ifadelerini kullandıkları; 13 yaş grubunda bulunan çocukların ise virüs, ölüm, bulaşıcı, hastalık ve mikrop nitelemelerini kullandıkları belirlenmiştir.

Şekil 3. 7 yaş grubundaki çocukların virüs çizimleri

7 yaş, Kız

7 yaş, Erkek

7 yaş grubunda bulunan çocukların çizdikleri virüs figürlerinin abartılı çizimlerinin bulunduğu belirlenmiştir. Malchiodi (2013)'ye göre bu yaş grubunda çocuklar bir nesneyi ya da unsuru hem bir şeyi vurgulamak için hem de yaşadığı travmayı ifade edebilmek için abartılı çizimler yapabilmektedir. Resim kağıdının tamamının sadece virüs figürleriyle kaplanmış olduğu çalışmalar da bulunmaktadır. Tekrarlayan bir temanın olması, çocukların travmatize oldukları durumun ifadesi gibi düşünülebileceği gibi COVID-19 deyince akıllarına sadece virüsün geldiğinin bir göstergesi olabilir.

Temizlik malzemeleri temasında musluk, sabun, kolonya, eldiven ve maske alt temaları bulunmaktadır. Bu temada toplamda 90 kodlama yapılmıştır. Bu kodlamaların dağılımı 10 yaş grubunda %34 (n=31) ve 13 yaş grubunda %66 (n=59) olarak gerçekleşmiştir. 7 yaş grubunda bu tema için kodlama yapılmamıştır. 10 yaş grubunun alt tema dağılımları eldiven %23 (n=7) ve maske %77 (n=24) olarak belirlenmiştir. Musluk, sabun ve kolonya alt temaları için bu yaş grubunda kodlama yapılmamıştır. 13 yaş grubunun alt tema dağılımları musluk %15 (n=9), sabun %9 (n=15), kolonya %29 (n=17), eldiven %12 (n=7) ve maske %29 (n=17) olarak belirlenmiştir.

Çocukların yaş gruplarına göre temizlik malzemeleri çizimleri incelendiğinde 7 yaş grubunda bu temaya ait çizimin bulunmadığı, 10 yaş grubunun en fazla maske, 13 yaş grubunun da maske ve kolonya çizimleri yaptıkları belirlenmiştir. Çocukların çizdikleri resimler hakkında yapmış oldukları açıklamaların analiz ve değerlendirmesi sonucunda temizlik malzemeleri teması kapsamında 7 yaş grubunda bulunan çocukların çizdikleri resimleri açıklarken dezenfektan, eldiven ve maske ifadelerini kullandıkları; 10 yaş grubunda bulunan çocukların dezenfektan, kolonya ve maske ifadelerini kullandıkları; 13 yaş grubunda bulunan çocukların da dezenfektan, kolonya ve maske ifadelerini kullandıkları belirlenmiştir. Hanan, Sukarman ve Lanta (2022) araştırmalarında çocukların pandemi ile ilgili yaptıkları sokak resimlerini incelemişlerdir. Elde edilen bulgular çocukların sokak resimlerine iğne, dezenfektan ve maske gibi materyalleri yoğunlukla çizdiklerini göstermiştir. Araştırma sonucunda elde edilen bulgu, bu bağlamda da literatür ile uyumluluk göstermektedir.

Şekil 4. Çocukların yaş gruplarına göre temizlik malzemeleri çizimleri

10 yaş, Erkek

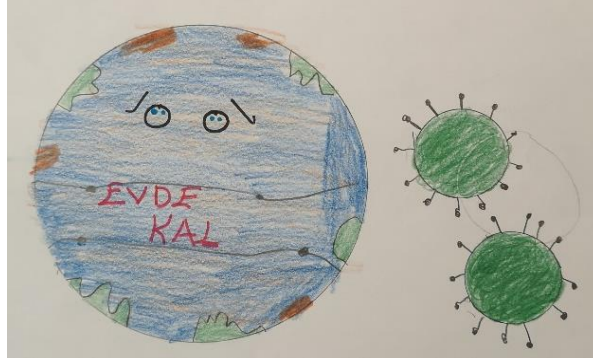
13 yaş, Kız

10 yaş, Kız

Doğa temasında güneş, bulut, dünya, ağaç, kuş, kuş yuvası ve yağmur alt temaları bulunmaktadır. Bu temada toplamda 102 kodlama yapılmıştır. Bu kodlamaların dağılımı 7 yaş grubunda %29 (n=30), 10 yaş grubunda %48 (n=49) ve 13 yaş grubunda %23 (n=23) olarak gerçekleşmiştir. 7 yaş grubunun alt tema dağılımları güneş %23 (n=7) ve bulut %77 (n=23) olarak belirlenmiştir. Dünya, ağaç, kuş, kuş yuvası ve yağmur alt temaları için bu yaş grubunda kodlama yapılmamıştır. 10 yaş grubunun alt tema dağılımları bulut %20 (n=10), dünya %16 (n=8), ağaç %16 (n=8), kuş %35 (n=17) ve kuş yuvası %12 (n=6) olarak belirlenmiştir. Güneş ve yağmur alt temaları için bu yaş grubunda kodlama yapılmamıştır. 13 yaş grubunun alt tema dağılımları bulut %48 (n=11), dünya %30 (n=7) ve yağmur %26 (n=6) olarak belirlenmiştir. Güneş, kuş ve kuş yuvası alt temaları için bu yaş grubunda kodlama yapılmamıştır.

Çocukların yaş gruplarına göre doğa çizimleri incelendiğinde 7 yaş grubunun en fazla bulut, 10 yaş grubunun kuş ve 13 yaş grubunun da yine bulut çizimi yaptıkları belirlenmiştir. Çocukların çizdikleri resimler hakkında yapmış oldukları açıklamaların analiz ve değerlendirmesi sonucunda doğa teması kapsamında hiçbir yaş grubunda açıklama yapılmadığı belirlenmiştir. Hanan, Sukarman ve Lanta (2022) çocukların pandemi ile ilgili yaptıkları sokak resimlerini inceledikleri araştırmalarında iğne, virüs ve maske gibi şeylerle çevrili yuvarlak şekilli bir nesneyi, nesnenin üzerinde ilave gözleri ve ağız olan bir şekilde sergiledikleri belirlenmiştir. “COVID-19 hakkında resim çizebilir misin?” yönergesinin çocukların daha çok hastalık ve hastalığın getirdiği günlük yaşam değişiklikleri üzerinde yoğunlaşmalarına sebep olduğu ve bu nedenle çocukların doğa içeriklerine az yer verdikleri düşünülmektedir.

Şekil 5. 10 yaş grubu çocukların duygu ifadeleri çizimleri

10 yaş, Kız

Duygu temasında mutlu, mutsuz, korkunç, tedirgin, kızgın ve tedbirli alt temaları bulunmaktadır. Bu temada toplamda 130 kodlama yapılmıştır. Bu kodlamaların dağılımı 7 yaş grubunda %41 (n=55), 10 yaş grubunda %31 (n=40) ve 13 yaş grubunda %27 (n=35) olarak gerçekleşmiştir. 7 yaş grubunun alt tema dağılımları mutlu %75 (n=41), mutsuz %11 (n=6), korkunç %11 (n=6) ve kızgın %4 (n=2) olarak belirlenmiştir. Tedirgin ve tedbirli alt temaları için bu yaş grubunda kodlama yapılmamıştır. 10 yaş grubunun alt tema dağılımları mutlu %18 (n=7), mutsuz %40 (n=16), korkunç %20 (n=8), tedirgin %8 (n=3) ve tedbirli %15 (n=6) olarak belirlenmiştir. Kızgın alt teması için bu yaş grubunda kodlama yapılmamıştır. 13 yaş grubunun alt tema dağılımları ise mutlu %11 (n=4), mutsuz %6 (n=2), korkunç %4 (n=11), tedirgin %8 (n=23), kızgın %14 (n=5) ve tedbirli %34 (n=12) olarak belirlenmiştir. Çocuklar tarafından çizilen kızgın duygusu tamimiyle virüs çizimlerinde kullanılmıştır.

Çocukların yaş gruplarına göre çizimlerindeki duygu ifadeleri incelendiğinde 7 yaş grubunun en fazla mutlu, 10 yaş grubunun mutsuz ve 13 yaş grubunun da tedbirli çizimleri yaptıkları belirlenmiştir. Çocukların çizdikleri resimler hakkında yapmış oldukları açıklamaların analiz ve değerlendirmesi sonucunda duygu teması kapsamında 7 yaş grubunda bulunan çocukların çizdikleri resimleri açıklarken halsizlik ifadesini kullandıkları; 10 yaş grubunda bulunan çocukların korku, ayrılık, tedirginlik, üzüme, öğretmenini özleme, halsizlik, çok

sıkılma, okulu özleme, sağlık çalışanlarının çabaları ve yorulan işçiler ifadelerini kullandıkları; 13 yaş grubunda bulunan çocukların ise sağlık çalışanlarının çabaları, fırsatçı insanlar, yorulan işçiler ve umursamazlık ifadelerini kullandıkları belirlenmiştir. Brechet (2015)'e göre çocuk resimlerinde duyguların ifadesinin güvenilirliği genellikle 6-11 yaş arasındaki çocuklar tarafından yapılan resimlerde ortaya çıkmaktadır. 6-11 yaş arası çocuklar karmaşık duyguların nedenlerini ve etkilerini resimlerinde daha rahat ifade edebilmektedir (Jolley, 2010). Duran (2021) da araştırmasında pandemi sürecinde çocukların sıklıkla kaygı, endişe ve korku hissettiklerini ve en çok arkadaşlarıyla buluşacakları ve okula gidecekleri günün ne zaman geleceğini sorduklarını belirlemiştir. Virüsle ilgili belirsizlikler, sokağa çıkma yasağı gibi alınan tedbirler ve sosyal izolasyon durumlarının çocukların yansıttıkları duygular (mutlu, mutsuz, korkunç, tedirgin, kızgın ve tedbirli) ile ilgili olabileceği düşünülmektedir. Usta ve Gökcan (2020) ile Duran (2021)'in araştırmaları bu görüşü destekler niteliktedir. Ayrıca yapılan diğer araştırma sonuçlarında da benzer şekilde pandemi sürecinde çocuklarda kaygı, korku, saldırgan/kızgın/öfkeli davranışlar, aşırı hareketlilik, kıskançlık ve ebeveyn bağımlılığının görüldüğü belirlenmiştir (Çiçek, Tanhan ve Tanrıverdi, 2020; Tarkoçin, Alagöz ve Boğa, 2020).

Renk temasında sarı, kırmızı, mavi, yeşil, turuncu, kahverengi, pembe, mor ve siyah alt temaları bulunmaktadır. Bu temada toplamda 1215 kodlama yapılmıştır. Bu kodlamaların dağılımı 7 yaş grubunda %95 (n=1154), 10 yaş grubunda %65 (n=790) ve 13 yaş grubunda %58 (n=705) olarak gerçekleşmiştir. 7 yaş grubunun alt tema dağılımları sarı %58 (n=669), kırmızı %85 (n=981), mavi %40 (n=462), yeşil, %40 (n=463) turuncu %15 (n=173), pembe %25 (n=288) ve siyah %10 (n=116) olarak belirlenmiştir. Kahverengi ve mor alt temaları için bu yaş grubunda kodlama yapılmamıştır. 10 yaş grubunun alt tema dağılımları sarı %10 (n=79), kırmızı %85 (n=671), mavi %65 (n=513), yeşil %40 (n=316), turuncu %14 (n=111), kahverengi %8 (n=63), pembe%25 (n=198), mor %10 (n=79) ve siyah %55 (n=435) olarak belirlenmiştir. 13 yaş grubunun alt tema dağılımları sarı %14 (n=99), kırmızı %87 (n=613), mavi %80 (n=564), yeşil %54 (n=381), turuncu %5 (n=35), kahverengi %15 (n=106), pembe%2 (n=14), mor %29 (n=204) ve siyah %78 (n=550) olarak belirlenmiştir.

Yedi ve 10 yaş grubu çok fazla renk kullanırken, 13 yaş grubu daha sabit renkleri tercih etmiştir. Çocukların yaş gruplarına göre çizimlerinde en fazla kırmızı rengi kullandıkları belirlenmiştir. Ayrıca genel olarak değerlendirildiğinde resimlerde en fazla kullanmayı tercih ettikleri ilk üç renk kırmızı, mavi ve siyah olarak belirlenmiştir. Malchiodi (2013) travma yaşamış çocukların resimlerinde siyah, beyaz veya kırmızı gibi sınırlı renkleri kullanma ihtimallerinin bulunduğunu ve bu renkleri kullanmanın çocuklarda endişe ve çaresizlik ifadesi olabileceğini belirtmektedir. Akalın ve Üstündağ (2012) araştırmalarında çocukların resimlerinde kullandıkları renklerin ruh dünyalarını yansıttığını ifade etmişlerdir. Çocukların çizdikleri resimler hakkında yapmış oldukları açıklamaların analiz ve değerlendirmesi sonucunda renk teması kapsamında hiçbir yaş grubunda açıklama yapılmadığı belirlenmiştir. Nazlı ve Çat (2021) araştırmalarında 6-9 yaş arasında bulunan çocuklara yaptırdıkları COVID-19 temalı resimlerin içeriklerini incelemişlerdir ve analiz sonucunda çocukların resimlerinde en fazla kırmızı ve mavi renkleri kullanmayı tercih ettiklerini belirlemişlerdir.

Diğer temasında günlük koronavirüs tablosu, ambulans, araba, uçurtma, kalp, bilgisayar, kaydırak ve salıncak alt temaları bulunmaktadır. Bu temada toplamda 58 kodlama yapılmıştır. Bu kodlamaların dağılımı 7 yaş grubunda %14 (n=8), 10 yaş grubunda %55 (n=32) ve 13 yaş grubunda %31 (n=18) olarak gerçekleşmiştir. 7 yaş grubunun alt tema dağılımlarına bakıldığında 8 çocuğun kalp figürünü resmettiği belirlenmiştir. Diğer alt temalar için bu yaş grubunda kodlama yapılmamıştır. 10 yaş grubunun alt tema dağılımları araba %19 (n=6), uçurtma %19 (n=6), kalp %19 (n=6), kaydırak %22 (n=7), ve salıncak %22 (n=7) olarak belirlenmiştir. Günlük koronavirüs tablosu, ambulans ve bilgisayar alt temaları için bu yaş grubunda kodlama yapılmamıştır. 13 yaş grubunun alt tema dağılımları günlük koronavirüs tablosu %33 (n=6), ambulans %33 (n=6) ve bilgisayar %43 (n=7) olarak belirlenmiştir. Araba, uçurtma, kalp, kaydırak ve salıncak alt temaları için bu yaş grubunda kodlama yapılmamıştır.

Çocukların yaş gruplarına göre çizimleri incelendiğinde 7 yaş grubunun kalpler, 10 yaş grubunun kaydırak ve salıncak, 13 yaş grubunun da bilgisayar çizdikleri belirlenmiştir. Çocukların çizdikleri resimler hakkında yapmış oldukları açıklamaların analiz ve değerlendirmesi sonucunda diğer teması kapsamında 7 yaş grubunda bulunan çocukların çizdikleri resimleri açıklarken ambulans ifadesini kullandıkları; 10 yaş grubunda bulunan çocukların diğer teması kapsamında değerlendirilebilecek bir açıklama yapmadıkları ve 13 yaş grubunda bulunan çocukların ise günlük tablo, ambulans, sosyal medya ve alınmayan tedbirler ifadelerini kullandıkları belirlenmiştir. Küçük yaş grubu çizimlerine kalp figürü gibi duygusal öğeler eklerken diğer yaş gruplarının, soyut düşünce geliştirmiş olmalarının da etkisiyle, hastalıkla ilgili içeriklere yer vermeleri beklenen bir durum olarak değerlendirilmektedir.

Yaşlara göre belirlenen 3 grubun çizimlerinden elde edilen tema ve kodlar arasında fark olup olmadığını belirleyebilmek için Kruskal-Wallis testi yapılmıştır. Grupların homojen olmaması ve normal dağılım göstermemesi sebebiyle bu analiz testi tercih edilmiştir. Test sonuçları tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 2. Kruskal-Wallis Testi sonuçları

Kategoriler	Gruplar	Chi-Square	df	p
İnsan	7 yaş	2,000	2	,368
	10 yaş			
	13 yaş			
Mekân/ortam	7 yaş	2,000	2	,016
	10 yaş			
	13 yaş			
Aktivite	7 yaş	4,734	2	,115
	10 yaş			
	13 yaş			
Sağlık	7 yaş	1,000	2	,256
	10 yaş			
	13 yaş			
Temizlik malzemeleri	7 yaş	1,593	2	,368
	10 yaş			
	13 yaş			
Doğa	7 yaş	4,357	2	,000
	10 yaş			
	13 yaş			
Renk	7 yaş	1,000	2	,019
	10 yaş			
	13 yaş			
Diğer	7 yaş	2,000	2	,210
	10 yaş			
	13 yaş			

Araştırma verilerinin çocukların yaptıkları resimlerden elde edilmiş olması sebebiyle sonuçların tamamının çocuk bakış açısını yansıttığı söylenebilir. Herhangi bir ölçek kullanılmaması ve yapılandırılmış soruların bulunmaması, çocukların duygu ve düşüncelerini rahatlıkla ifade edebilmelerini sağlamış ve böylelikle kalıplaşmış düşünce tekrarların engellenmesi sağlanmaya çalışılmıştır. Çocuklar tarafından üretilen verilerin daha belirleyici olduğunu savunan araştırmacılar bulunmaktadır (Angell, 2009; Horstman, Aldiss, Richardson ve Gibson, 2008).

Gruplar arasındaki farkın belirlenebilmesi için yapılan analiz sonucunda mekân/ortam temasında oldukça küçük bir anlamlılık değerinin bulunduğu $p=,016$; doğa temasında anlamlı bir farkın olduğu $p=,000$ ve renk temasında yine oldukça küçük bir anlamlılık değerinin

bulduğu $p=,019$ belirlenmiştir. Bu temalarda gruplar arasında bir farklılık vardır ve en az bir grup diğer gruplardan farklılaşmaktadır. Diğer temalarda grup sonuçları analizinde anlamlı fark bulunmaması, çocukların çizimlerinde COVID-19 kavramına benzer bakış açısına sahip olduklarını göstermektedir.

Bu temalarda farkın hangi gruptan kaynaklandığını bulmak için Tamhane Post hoc testi yapılmıştır. Test sonucu Tablo 3'te yer almaktadır.

Tablo 3. Gruplar arası Tamhane Post hoc Testi sonuçları

Kategoriler	(I) Gruplar	(J) Gruplar	Ort. Farkı (I-J)	p
Mekân/ortam	7 yaş	10 yaş	,00000	.
		13 yaş	,06796	,022
	10 yaş	7 yaş	,00000	.
		13 yaş	,06796	,022
	13 yaş	7 yaş	-,06796	,022
		10 yaş	-,06796	,022
Doğa	7 yaş	10 yaş	-,20588	,018
		13 yaş	-,14763	,151
	10 yaş	7 yaş	,20588	,018
		13 yaş	,05825	,040
	13 yaş	7 yaş	,14763	,151
		10 yaş	-,05825	,040
Renk	7 yaş	10 yaş	-,17647	,036
		13 yaş	-,10851	,349
	10 yaş	7 yaş	,17647	,036
		13 yaş	,06796	,022
	13 yaş	7 yaş	,10851	,349
		10 yaş	-,06796	,022

Yapılan analiz sonucunda mekân/ortam teması kapsamında tüm yaş grupları arasında fark olduğu; doğa teması kapsamında 7 ve 10 yaş grubu ile 10 ve 13 yaş grubu arasında fark olduğu; renk teması kapsamında 7 ve 10 yaş grubu ile 10 ve 13 yaş grubu arasında fark olduğu belirlenmiştir. Gruplar arasında fark olmasının yaş ve yaşa göre değişen gelişim özellikleri sebebiyle ortaya çıktığı düşünülmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Araştırmada, okul çağındaki çocukların COVID-19 hakkındaki resimlerinin 7, 10 ve 13 yaş gruplarına göre incelenmesi ve karşılaştırılması amaçlanmıştır. Araştırma sonucunda çocukların çizimlerinde insan, mekân/ortam, aktivite, sağlık, temizlik malzemeleri, doğa, renk ve diğer olmak üzere 7 temaya yer verdikleri belirlenmiştir. Bu 7 temanın 48 alt teması bulunmaktadır. Çizimler incelendiğinde 7 yaş grubunun daha çok çocuk, 10 ve 13 yaş grubunun da yetişkin gözüyle çizim yaptıkları belirlenmiştir. Her yaş grubunda en fazla çocuk figürü çizilmiştir. Yedi yaş grubu en fazla park, 10 yaş grubu ev ve 13 yaş grubu da ev ve hastane ortamlarını çizmiştir. Ayrıca her yaş grubunun sloganlardan olumlu anlamda etkilendiği ve çizimlerinde bunlara yer verdikleri belirlenmiştir. Yedi yaş grubu çoğunlukla evde kal, 10 ve 13 yaş grupları da mesafe/sosyal mesafe durumlarını resmetmiştir. On ve 13 yaş grubu resimlerinde karikatür çizimleri yapmıştır. Her yaş grubunun çizimlerinde virüs bulunmaktadır. On yaş grubu en fazla maske, 13 yaş grubu da maske ve kolonya çizimleri yapmıştır. Yedi yaş grubunun resimlerinde bulut, 10 yaş grubunun kuş ve 13 yaş grubunun da yine bulut yer almıştır. Duygu ifadelerinde 7 yaş grubu en fazla mutlu, 10 yaş grubu mutsuz ve 13 yaş grubu da tedbirli duygusunu ifade eden çizimler yapmıştır. Her yaş grubunun çizimlerinde en fazla kırmızı renk kullanılmıştır. Yedi yaş grubunun resim içeriklerinde kalpler, 10 yaş grubunun kaydıracak ve salıncak, 13 yaş grubunun da bilgisayar çizdikleri belirlenmiştir. Yaşlara göre

mekân/ortam, doğa ve renk temasında gruplar arasında anlamlı bir farkın olduğu belirlenmiştir. Mekân/ortam teması kapsamında tüm yaş grupları arasında fark olduğu belirlenmiştir. Doğa teması kapsamında 7 ve 10 yaş grubu ile 10 ve 13 yaş grubu arasında fark olduğu belirlenmiştir. Renk teması kapsamında 7 ve 10 yaş grubu ile 10 ve 13 yaş grubu arasında fark olduğu belirlenmiştir. Yaşanan pandemi süreci her yaşta bireyin hayatını farklı şekilde etkilemiştir. Yetişkinlerin sürece uyum sağlamaları çocuklara nazaran daha kolay gerçekleşebilmektedir. Soyut düşünce geliştirmemiş olan çocukların virüsü algılamaları da zor olacağından öncelikle ebeveynlerin çocuklarına model olduklarını unutmamaları ve duygularını düzenlemeleri konusunda yol gösterici olmaları gerekmektedir. Çocukların duygularını ifade edebilmesi için fırsat verilmesi, korku ve kaygılarının azaltılması üzerinde etkili olacaktır. Ebeveynlerin yanı sıra öğretmenler de çocukların hayatlarında önemli bir yere sahiptir. Çocuklarına süreci uygun şekilde açıklayabilmeleri konusunda öğretmenlerin ebeveynlere destek olmaları gerekebilir. Özellikle küçük çocuklarda açıklama süreci biraz daha zor olabilir. Bu nedenle evde yapılan destek çalışmalarına okulun da iş birliği sağlanmalıdır. Çocukların gelişim düzeylerine uygun olarak hikâye, drama, sanat, resim ve oyun gibi etkinliklerle süreci anlamaları kolaylaştırılabilir. Bu uygulamalar aynı zamanda çocukların duygularını uygun şekilde dışa vurmaları için de yardımcı olacaktır. Çocukların pandemi sürecinden etkilenme durumlarının kalıcı olup olmadığı veya etkilerinin ne yönde olduğunu belirlemeye yönelik farklı araştırmalar da yapılabilir.

Kaynakça

- Akalın, T., & Üstündağ, A. (2012). 10-12 Yaş danışmanlık hizmeti alan çocukların durumlarının belirlenmesinde resmin önemi. *Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1, 73-86.
- Angell, C. (2009). *Primary school children's perceptions of infant feeding: Exploring their awareness using an adapted "draw and write" method* (Doctoral thesis, Bournemouth University, Poole, United Kingdom). Retrieved from <http://eprints.bournemouth.ac.uk/12898/>
- Aslan, A., Turgut, Y., Göksu, İ., & Aktı Aslan, S. (2019). Çocukların medya okuryazarlık düzeylerinin ve kullanım alışkanlıklarının demografik değişkenler açısından incelenmesi. *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 39(2), 793-815.
- Bandura, A. (2001). Social cognitive theory of mass communication. *Media Psychology*, 3, 265-299
- Başar, M., Akan, D. & Çiftçi, M. (2018). Mülteci öğrencilerin bulunduğu sınıflarda öğrenme sürecinde karşılaşılan sorunları. *Kastamonu Education Journal*, 26(5), 1571-1578.
- Brechet, C. (2015). Representation of romantic love in children's drawings: age and gender differences. *Social Development*, 24(3), 640-658.
- Cluver, L., Lachman, J. M., Sherr, L., Wessels, I., Krug, E., & Rakotomalala, S. (2020). Parenting in a time of COVID-19. *Lancet*, 395, 64.
- Çiçek, I, Tanhan, A, & Tanrıverdi, S. (2020). COVID-19 ve eğitim. *Milli Eğitim Dergisi*, 49(1), 1091-1104. <https://doi.org/10.37669/milliegitim.787736>
- Davidov, R. (2014). *Çocuğumuzu resimlerinden keşfedin*. İstanbul: Kuraldışı Yayıncılık.
- Duran, M. (2021). The effects of COVID-19 pandemic on preschool education. *International Journal of Educational Methodology*, 7(2), 249-260.
- Halmatov, S. (2015). *Çocuk resimleri analizi ve psikolojik resim testleri*. Ankara: Pegem.
- Hanan, S., Sukarman B., & Lanta, L. (2022). Visual perception of children towards COVID-19 in the community of people caring for street children in Makassar. *Paratiwi: Jurnal Seni Rupa dan Desain*, 1(1), 12-17.

- Horstman, M., Aldiss, S., Richardson, A., & Gibson, F. (2008). Methodological issues when using the draw and write technique with children aged 6 to 12 years. *Qualitative Health Research, 18*(7),1001-1011.
- Jolley, R. P. (2010). *Children and pictures: Drawing and understanding*. Oxford: Blackwell.
- Kiral, B. (2020). Nitel bir veri analizi yöntemi olarak doküman analizi. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 8*(15), 170-189.
- Kirişoğlu, O. T. (2002). *Sanatta eğitim. Görmek, öğrenme, yaratmak*. 2.baskı. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Liu, J. J., Bao, Y., Huang, X., Shi, J., & Lu, L. (2020). Mental health considerations for children quarantined because of COVID-19. *Lancet Child Adolesc Health, 4*, 347–349.
- Malchiodi, C. A. (2013). *Çocukların resimlerini anlamak*. (T. Yurtbay, Çev.). İstanbul: Nobel Tıp Kitapları.
- Miles, M. B., & Huberman, A. M. (2002). *The qualitative researcher's companion*. Sage, Thousand Oaks.
- Nazlı, R. S., & Çat, A. K. (2021). Çocukların Covid-19 algılarının resme yansması. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, 36*, 221-242.
- Tarkoçin, S., Alagöz, N., & Boğa, E. (2020). Okul öncesi dönem çocuklarının pandemi sürecinde (COVID-19) davranış değişiklikleri ve farkındalık düzeylerinin anne görüşlerine başvurularak incelenmesi. *Electronic Turkish Studies, 15*(6), 1017-1036.
- Usta, S. Y., & Gökcan, H. N. (2020). Çocukların ve annelerinin gözünden Covid-19. *International Journal of Social Sciences and Education Research, 6* (2), 187-206.
- Uzun, R. (2018). Çocukların medyadan ve medyada korunması: Çocuklara yönelik etik davranış kurallarının incelenmesi. *Akdeniz İletişim Dergisi, 22*, 152-167.
- World Health Organization [WHO]. (2020). Mental health and psychological resilience during the COVID-19 pandemic. <https://www.euro.who.int/en/health-topics/health-emergencies/coronavirus-covid-19/news/news/2020/3/mental-health-and-psychological-resilience-during-the-covid-19-pandemic>
- Yaralı, K. T., Özkan, H. K., & Aytar, A. G. (2016). Yedi ve on yaş çocuklarının sevgiyi ifade ediş biçimlerinin çizdikleri resimlere yansması. *Kastamonu Eğitim Dergisi, 24*(5), 2181-2194.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* 10. Baskı Ankara: Seçkin Yayıncılık.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir. Yazarlar etik kurul izni gerektiren çalışmalarda, izinle ilgili bilgileri (kurul adı, tarih ve sayı no) yöntem bölümünde ve ayrıca burada belirtmişlerdir.

Kurul adı: Sağlık Bilimleri Üniversitesi Hamidiye Bilimsel Araştırmalar Etik Kurulu

Tarih: 11.09.2020

No: 16/12